

DOI: 10.21564/2786-7811.2.297373

МОТИВ ТА МЕТА ЯК СКЛADOVA КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРОРИЗМУ (КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ)

Чорний Геннадій Олексійович,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000–0 003-1649- 6437
e-mail: chernygennadiy@gmail.com

Анотація. Праця присвячена дослідженню проблематики формування криміналістичної характеристики тероризму, її структури та змісту. Автором досліджується генезис поняття «криміналістична характеристика», структура, зміст та відповідна кореляційна залежність між її елементами. Приймаючи до уваги такі основні елементи криміналістичної характеристики тероризму як: спосіб злочину (який включає до себе спосіб приготування, спосіб вчинення та спосіб приховування злочину); предмет злочинного посягання; місце, час та обстановка вчинення злочину (умови вчинення злочину); знаряддя та засоби вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого (жертви) автором пропонується включити до її складу такий елемент як мета та мотив вчинення тероризму. З точки зору ідеї наукової праці включення до структури криміналістичної характеристики такого елемента як «мета та мотив вчинення тероризму» обумовлена тим, що мета та мотив є головними ідентифікуючими ознаками даного виду злочину, який має матеріальний склад відповідно до диспозиції статті 258 КК України та Закону України «про боротьбу з тероризмом». Автором розглядається психологічна складова понять «мета» та «мотив» вчинення тероризму та надається їх розширене тлумачення. Так мета розглядається як, з одного боку як усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована дія. Формування мети протікає внаслідок усвідомлення мотивів, коли стає зрозумілим, що саме задовольнить

виниклу потреби. Мета формується тоді, коли безпосередня реалізація мотиву неможлива. З іншої наукової точки зору мета — психосоціальна якість, що впливає з почуття ініціативи, завдяки якій у людини поступово зростає здатність до цілеспрямованої поведінки. Далі автор, стверджує, що з точки зору загальних положень психології навмисні кримінальні правопорушення (до яких відноситься насамперед тероризм розглядаються як складний вольовий акт, для якого характерне те, що дії (у розумінні кримінальної дії) передують врахування наслідків, усвідомлення мотивів, прийняття рішення тощо. Вольові дії здійснюються відповідно до певних мотивів. Мотив розглядається як певне психічне переживання, що спонукає і визнає вибір людиною певної системи дій. У статті наголошується що криміналістичну характеристику тероризму необхідно розглядати як інформаційну модель, в якій відбуваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки (спосіб вчинення, типова слідові картина, особа злочинця, особа потерпілого), які притаманні тероризму, і специфічні (мета та мотив вчинення), котрі дозволяють його відокремити його від інших видів злочинів.

Ключові слова: тероризм, криміналістична характеристика, мета вчинення тероризму, мотив вчинення тероризму.

MOTIVE AND PURPOSE AS A COMPONENT OF THE CRIMINALISTICS CHARACTERISTICS OF TERRORISM (CRIMINALISTICS AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION).

Hennadii O. Chorny,

Assistant professor at the Department of Criminalistics
The Yaroslav Mudriy National Law University

Summary. The work is devoted to the study of the problems of forming a criminalistics characteristic of terrorism, its structure and content. The author examines the genesis of the concept of "forensic characteristic", its structure, content and the corresponding correlation between its elements. Taking into account the following main elements of the criminalistics characterization of terrorism: method of crime

(which includes the method of preparation, method of commission and method of concealment of crime); object of criminal offence; place, time and setting of crime (conditions of crime); tools and means of crime; identity of the offender; identity of the victim (victim), the author proposes to include such an element as the purpose and motive of terrorism. From the point of view of the idea of the scientific work, the inclusion of such an element as "purpose and motive for committing terrorism" in the structure of the criminalistics characteristic is due to the fact that the purpose and motive are the main identifying features of this type of crime, which has a material composition in accordance with the disposition of Article 258 of the Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Combating Terrorism". The author examines the psychological component of the concepts of "purpose" and "motive" of committing terrorism and provides an extended interpretation of these concepts. Thus, the goal is seen as, on the one hand, a conscious image of the intended result, which the action is aimed at achieving. The goal is formed as a result of the awareness of motives, when it becomes clear what exactly will satisfy the need. A goal is formed when the direct realisation of a motive is impossible. From another scientific point of view, a goal is a psychosocial quality that stems from a sense of initiative, thanks to which a person's ability to behave purposefully gradually increases. Further, the author argues that from the point of view of the general provisions of psychology, intentional criminal offences (which include, first of all, terrorism) are considered as a complex volitional act, which is characterised by the fact that the action (in the sense of a criminal act) is preceded by consideration of consequences, awareness of motives, decision-making, etc. Volitional acts are performed in accordance with certain motives. A motive is considered as a certain mental experience that prompts and recognises a person's choice of a certain system of actions. The article emphasises that the criminalistics characterisation of terrorism should be considered as an information model, which contains qualitative and quantitative retrospective indicators of typical features (method of commission, typical trace pattern, identity of the perpetrator, identity of the

victim) inherent in terrorism, and specific features (purpose and motive of commission) that allow it to be separated from other types of crimes.

Key words: terrorism, criminalistics characteristics, purpose of terrorism, motive of terrorism.

Постановка проблеми. В поняття «криміналістична характеристика тероризму» крім загальновідомих елементів які складають структуру зазначеної дефініції необхідно внести такий елемент як «мета та мотив вчинення тероризму». Це обумовлено як самим матеріальним складом статті 258 Кримінального кодексу України (далі – КК України) так і природою розкриття та розслідування злочину.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретичною основою роботи послужило ретельний аналіз та вивчення останніх наукових розробок та публікацій фахівців у галузі криміналістики та юридичної психології – А.Ф. Волобуєва, О.Н. Колесниченко, В.А. Журавля, В.О. Коновалової, В.Ю. Шепітько тощо.

Метою статті є дослідження елементів та структуру криміналістичної характеристики тероризму, де поряд з константними елементами розглядаються такі елементи як мета та мотив вчинення з точки зору криміналістики та юридичної психології.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика злочинів розглядається як досить нова наукова абстракція (теорія), яка була введена в понятійний науковий апарат науки криміналістика на початку 70-х років минулого століття відомим представником харківської криміналістичної школи професором О.Н. Колесниченко.

При цьому, криміналістичну характеристику злочинів розглядають як:

1. Систему узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів.

2. Наукові положення окремої методики розслідування, що являють собою систему відомостей про елементи механізму вчинення злочинів [1, с.22].

3. Наукову абстракцію, що відображає в основному на статистичному рівні дані про прийоми підготовки і способи вчинення видів (підвидів) злочинів.

4. Систему закономірно взаємопов'язаних криміналістичних даних про елементи складу злочину.

5. Ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів.

6. Інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (роду) злочинів.

7. Модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину тощо [2, с.269-270].

З огляду на узагальнення наукових думок вчених - криміналістів необхідно виділити дефініцію поняття «криміналістична характеристика злочинів», яку запропонував професор Шепітько В.Ю. як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів [3, с. 269-270].

Однак, на нашу думку, більш вдалим та привабливим є наукова позиція професора Журавля В.А., який розглядає криміналістичну характеристику злочинів як інформаційну модель, в якій відбуваються якісно – кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [2, с. 282-283].

При цьому, продовжує професор Журавель В.А., головною відмінністю цієї моделі є те, що всі елементи, які входять до її складу, становлять певну систему і розглядати їх у відриву один від одного недоцільно [2, с. 282-283].

Проведений аналіз наукових поглядів на структуру та зміст криміналістичної характеристики дозволяє до її елементів віднести такі:

1. Спосіб злочину (який включає до себе спосіб приготування, спосіб вчинення та спосіб приховування злочину);
2. Предмет злочинного посягання;
3. Місце, час та обстановка вчинення злочину (умови вчинення злочину);
4. Знаряддя та засоби вчинення злочину;
5. Особа злочинця;
6. Особа потерпілого (жертви);
7. Сліди злочину (типова слідові картина злочину) [4, с. 181-182].

Погоджуючись з основними вищезазначеними елементами криміналістичної характеристики необхідно зазначити, що структура та зміст криміналістичної характеристики не є константною та може доповнюватися іншими елементами.

Так, при формуванні деяких методик розслідування окремих видів злочинів вчені-криміналісти включають в структуру та зміст криміналістичної характеристики інші елементи, які не входять до складу загально визначених.

Яскравим прикладом може слугувати робота К.О. Спасенко, яка стосується розробки методики розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Зазначений вчений включив до складу криміналістичної характеристики, як самостійний елемент, наслідки порушення правил безпеки виконання робіт, обґрунтувавши це тим, що «...це зумовлено саме матеріальним складом» відповідної статті КК України [6, с. 9].

Як чітко свідчить диспозиція ст.258 КК України терористичний акт розглядається як «... застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи

органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [5, с. 155-156].

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» останній розглядається як «...супільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей».

Як чітко спостерігається з положень диспозиції зазначеної статті та законі України «Про боротьбу з тероризмом» мета є головною ідентифікуючою ознакою даного виду злочину, який також має матеріальний склад.

З точки зору загальних положень психології поняття «мета» розглядається в декількох аспектах.

З одного боку як усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована дія. Формування мети протікає внаслідок усвідомлення мотивів, коли стає зрозумілим, що саме задовольнить виниклу потребу. Мета формується тоді, коли безпосередня реалізація мотиву неможлива. У ході діяльності людина весь час зіставляє з метою свої поточні результати, вносить поправки до своїх дій, якщо це необхідно [8, с. 623].

З іншої наукової точки зору мета - психосоціальна якість, що впливає з почуття ініціативи, завдяки якій у людини поступово зростає здатність до цілеспрямованої поведінки. В психології поняття мети вживається й в інших значеннях:

1) формальний опис кінцевих ситуацій, досягнення яких прагне будь-яка система, що саморегулюється і функціонує;

2) передбачуваний корисний результат, що визначає цілісність і спрямованість поведінки організму [9, с. 247].

Уявлення про мету як про корисний передбачуваний результат використовується при аналізі біологічної передісторії виникнення усвідомлюваної мети і дослідженні психофізіологічних механізмів регуляції цілеспрямованих поведінкових актів. Поняття про мету як про усвідомлюваний образ передбачуваного результату застосовується при вивченні довільних навмисних дій, які являють собою специфічну рису людської діяльності. Чим складнішою є поставлена мета, тим триваліший шлях потрібно пройти для її здійснення. Тому досягнення великих цілей припускає прогнозування і планування діяльності. Планування припускає висунування як кінцевої, так і проміжних цілей. Розроблена система цілей і засобів передбачає спрямовану зміну об'єктів і самої діяльності. Мета задає дію, дія забезпечує досягнення мети. Характеризуючи мету, можна охарактеризувати дію. Цілі надзвичайно різноманітні, а головне - різномасштабні. Великі цілі розчленовуються на більш дрібні, ті, у свою чергу можуть дробитися далі. Відповідно, велика дія є послідовністю дій більш низького порядку з переходами на різні рівні ієрархічної системи дій [9, с. 247].

Значну увагу необхідно приділити дослідженню поняття «мета в системі її утворення» як процес породження нових цілей у діяльності людини, один із проявів мислення. Буває і мимовільним, і довільним; характеризується тимчасовою динамікою. Основа формування мети в людини - її предметно-матеріальна, трудова діяльність, спрямована на перетворення оточення.

Як філогенетичні передумови виникнення усвідомлюваних цілей у людини виступають дві форми передбачення в життєдіяльності тварин:

- 1) передбачення корисного результату - бажаного майбутнього, досягнення якого дає прямий пристосувальний ефект;
- 2) передбачення засобів, використання яких приведе до досягнення корисного результату (виникає на відносно високих рівнях еволюції).

В онтогенезі формування мети йде в напрямку від постановки мети й утворення намірів у спільній діяльності з іншими людьми — до постановки мети перед собою. У функціональному відношенні в дії виділяють наступні процеси:

1) утворення мети;

2) виконання дії;

3) емоційна і когнітивна (пізнавальна) оцінка ходу виконання дії та її остаточного результату. Образ результату, що передбачається, здобуває спонукальну силу, стає метою, починає спрямовувати дію і визначати вибір можливих способів здійснення, лише пов'язуючись з певним мотивом або системою мотивів. Утворення або виникнення мети — центральний момент у ході виконання дії і головний механізм формування нових дій.

Психофізіологічна основа мети — закодований у мозку образ бажаного майбутнього, акцептор результатів дії, який регулює програму фізіологічної реалізації дії за допомогою передбачуваних команд, що санкціонують (інформують про відповідність досягнутого результату необхідному). Існує ряд механізмів утворення мети:

1) перетворення отриманої вимоги в індивідуальну мету;

2) вибір однієї з наявних вимог;

3) перетворення мотивів у мотиви-цілі при їхньому усвідомленні;

4) перетворення побічних результатів дії в мету;

5) перетворення неусвідомлених передбачень у мету;

6) виділення проміжних цілей;

7) перехід від цілей попередніх до остаточної;

8) утворення ієрархії і часової послідовності цілей.

З точки зору загальних положень психології навмисні кримінальні правопорушення розглядаються як складний вольовий акт, для якого характерне те, що дії (у розумінні кримінальної дії) передусе врахування наслідків, усвідомлення мотивів, прийняття рішення тощо.

Вольові дії здійснюються відповідно до певних мотивів. Мотив (від лат. *Movere* – надавати руху, штовхати) – психічне переживання, що спонукає і визнає вибір людиною системи дій [7, с. 42-43].

У своєму розвитку мотиви проходять певні етапи: 1.потяг – як вихідний момент у розвитку мотивації волі);2. прагнення – тобто незадоволена потреба починає усвідомлюватися у вигляді незрозумілого прагнення до певного об'єкта; 3. бажання – чітко визначення уявлення мети; бажання належить до майбутнього; 4. хотіння – коли до уявлення мети приєднується уявлення і про засоби її досягнення; 5.«боротьба» мотивів – який розглядається як стан внутрішнього коливання який завершується перемогою якого-небудь одного бажання. У «боротьби» мотивів зіштовхуються «треба», «не хочу», «хочеться», «не слід», «бути чи не бути» [7, с. 42-43].

Отже, криміналістичну характеристику тероризму необхідно розглядати як інформаційну модель, в якій відбуваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки (спосіб вчинення, типова слідові картина, особа злочинця, особа потерпілого), які притаманні тероризму, і специфічні (мета та мотив вчинення), котрі дозволяють його відокремити його від інших видів злочинів.

Висновки та пропозиції. Криміналістична характеристика тероризму та її елементи становлять певну систему та розглядаються в їх кореляційній залежності. Кожний елемент системи впливає на висунення та перевірку версій, визначення напрямків розслідування тероризму та формування певного алгоритму сукупності певних дій, прогнозування можливих варіантів доказової поведінки злочинця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобуєв. А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадання майна в сфері підприємництва. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. 208с.
2. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 447с.

3. Шепітько В.Ю., Журавель В.А., Коновалова В.О. Криміналістика: підручник: у 2т. / за ред.. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328с.
4. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Харків юридичний, 2010. 319с.
5. Кримінальний кодекс України. Харків. Право. 290с.
6. Спасенко К.О. Методика розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. автореф. дис. Харків. Вид-во Право. 2016. 28с.
7. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: підручник. Харків: Право, 2019. 288с.
8. Прокопенко І.Ф. Психологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків. Вид-во «Фоліо». 2012. 863с.
9. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків. Вид-во «Прапор» 2007. 639с.
10. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст.180.